

lismus, i ten, který reálně fungoval či stále ještě existuje, je mnohem lepší. Podle mého názoru by jeho knize prospělo explicitní srovnání obou systémů, nikoliv jen analýza záporů kapitalismu.

Schweickart navrhuje zachování demokratického rozhodování a ústavní svobody. Přesto u mě vyvolal řadu pochybností: Co když se při pokusu o jeho realizaci objeví problémy a výrazný odpor, např. ze strany konzervativních skupin, které budou požadovat návrat kapitalismu, budou chtít šířit své „reakční“ názory? Omezí se svoboda slova, aby se jim zabránilo narušovat legitimitu nového systému? Budou tito jedinci trestáni? A co když se některým lidem nebude chtít v takových státech žít a odcházeli by? Bude se jim v tom po odchodu určitého procenta obyvatel bránit? Uzavřou se hranice? Nelze předem říci, jakou tendenci by lidské jednání mohlo mít. Je jeden člověk vůbec schopen domyslet, co se může stát, když má být změněna struktura společnosti? Co se stane při změně systému, který měl určitou míru legitimacy, a když se určité skupině obyvatel odebere velký majetek? Je možné provést relativně radikální změnu a garantovat přitom svobodu? V jakém rozsahu ji bude nutno omezit? Pokud budou moci existovat politické strany, budou povoleny i takové, které reprezentují zájmy příznivců kapitalismu? A co když se z nějakého důvodu objeví vlna nespokojenosti s vývojem a lidem se nebude líbit nový řád? Bude i potom svoboda?

A můžeme si představit svět, kde je pro všechny lidi práce? Není to nereálné v situaci, kdy moderní technologie usnadňují a nahrazují stále větší část lidské práce? Nevyžadovalo by to zastavit vývoj moderních technologií? Stejně tak vyvolává pochybnosti, zda by bylo možno snadno odebrat bohatým vlastníkům jejich majetek. Schweickart jim připisuje např. schopnost udržovat uměle nezaměstnanost, podporovat rasismus (164–165), využívat válku pro své cíle (174–175), ukončit nepohodlný režim apod. Je možné

takového soupeře přemoci, zvláště pokud má moc podle svých potřeb ovlivňovat veřejné mínění a bránit výraznější kritice, aby se stala významnou? A stojí skutečně jen malá skupinka bohatých vlastníků proti zbytku společnosti? Dělí se společnost jen takto? Není možno najít i jiné rozpory?

Kromě výše uvedených nejasností uvedených by bylo možno jmenovat řadu dalších problematických míst knihy (např. bude socialismus výrazně odlišný ve svém vztahu k životnímu prostředí, bude schopen zabránit velkému vyčerpávání zdrojů; pojetí politických stran a jejich funkcí v demokratických státech, viz 173–174). I přes výše naznačené problémy a jednostrannosti můžeme tuto knihu chápat jako inspirativní zdroj pro naše úvahy o povaze současného politického a ekonomického systému.

*Josef Koudelka
Fakulta sociálních studií
Masarykovy univerzity*

Kissinger, Henry:

ON CHINA

New York: Penguin Books. 2011.
608 stran.

DOI: 10.5817/PC2013-1-109

S postupom času, ako si svet uvedomuje rast dôležitosti Číny, sa pulty kníhkupectiev plnia literatúrou „letiskového typu“, ktorá ponúka „vyčerpávajúci“ výklad Číny a pokrýva „všetko“, čo človek „potrebuje“ o tejto krajine vedieť. Recenzovaná kniha v princípe ponúka podobné dielo, vysvetľujúce všetko „o Číne“ (ako už názov napovedá) a jej vzťahu so zahraničím. To, čo ju robí absolútne unikátnou, je jej autor. Henry Kissinger,

poradca pre bezpečnosť a minister zahraničných vecí v administratívach prezidentov Richarda Nixona a Geralda Forda, bol práve tým, kto zahájil normalizáciu čínsko-amerických vzťahov a nastavil základné parametre ich bilaterálnych vzťahov. Kým v čase, keď bola svetu oznámená návšteva prezidenta Spojených štátov v komunistickej Číne, sa jednalo o absolútnu senzáciu, táto udalosť s odstupom takmer polstoročia nestráca na dôležitosť ako mnohé iné „senzácie“ – práve naopak. Diplomatické vzťahy USA-Čína sa odvtedy rozvinuli do pravdepodobne najdôležitejšieho bilaterálneho vzťahu dvoch štátov na svete a do dnes čerpajú vo veľkej miere z princípov definovaných počas počiatkových stretnutí, čo je skutočnosť, ktorú autor v priebehu knihy na viacerých miestach pripomína. Predkladaná kniha od Henryho Kissingera je preto dlho očakávaným pokračovaním jeho publikačného diela, v ktorom sa venuje práve téme, ktorá sa dnes zdá byť hlavným dedičstvom tohto významného štátnika.

Kniha *On China* má vyše 500 strán a obsahuje 18 kapitol, krátky predslov a úvod a rozšírený epilóg. Každá kapitola do určitej miery predkladá samostatný výklad určitej témy, ktoré sú celkovo radené chronologicky, s výnimkou prvej kapitoly a epilógu. V prvej autor prezentuje svoje pochopenie čínskej tradície, kultúry a spôsobu myslenia a tieto poznatky následne využíva v priebehu celej knihy. V epilógu sa zamýšľa nad možnosťami čínskeho mierového rastu a budúcnosťou medzinárodného systému. Zvyšné kapitoly môžeme pomyselne rozdeliť do štyroch tematických častí. V prvej časti sa autor venuje histórii do roku 1949, témou druhej časti sú prvé dve dekády komunistickej republiky, na ktoré plynule nadväzuje podrobným popisom samotného nadviazania vzťahov medzi Čínskou ľudovou republikou a Spojenými štátmi, ktorú budeme považovať za tretiu časť knihy. Štvrtá tematická časť sa potom venuje historickému vývoju po Maovej smrti

až po súčasnosť. Celkovo je možné konštatovať, že na rozdiel od mnohých podobných kníh o Číne, sa táto v rozhodujúcej miere venuje práve historickým udalostiam okolo zahájenia diplomatických stykov medzi USA a Čínou. Z celkových 18 kapitol tak iba dve pripadajú na vývoj do roku 1949 a zhodne po jednej kapitole pre obdobie administratív prezidentov Hu Jintaa* a Jiang Zemina. Takéto rozvrstvenie kapitol je pomerne pochopiteľné s ohľadom na postavenie autora a práve opis okolností nadväzovania kontaktov s čínskymi lídrami patrí medzi najzaujímavejšie časti knihy, keď sa autor obšírne vyjadruje o priebehu konkrétnych jednaní s Mao Zedongom, Zhou Enlaiom a neskôr s Deng Xiaopingom a Jiang Zeminom (s ktorými už jedná ako súkromná osoba a nie ako oficiálny predstaviteľ vlády).

Hlavným cieľom knihy, tak ako je definovaný autorom v predslove, je predstaviť čínsky spôsob myslenia o (zahraničnej) politike a na základe toho sa snažiť pochopiť kroky, ktoré čínski predstavitelia robili od vzniku Čínskej ľudovej republiky. Pre naplnenie tohto cieľu je podstatná prvá kapitola, v ktorej autor definuje niekoľko konceptov umožňujúcich, podľa jeho názoru, komplexné pochopenie čínskeho zahranično-politického myslenia. Kissinger postupne predstavuje tradičné čínske vnímanie svojej krajiny ako od večných vekov existujúcej jednotnej entity, stojacej na konfuciánskych základoch, ktorá sa vníma ako vrchol civilizácie a formálne jej patrí celý svet. Špeciálnu pozornosť si zasluhuje prezentovaný spôsob myslenia plynúci zo strategickej hry *weiqi* (Go), ktorú Kissinger nazýva „najtrvanlivejšou“ (*enduring*) čínskou hrou. Kissinger poukazuje na kontrast medzi *weiqi* a šachom (ktorý vníma ako charakteristický pre západný spôsob myslenia) v preferencii absolútneho a roz-

* V texte bude použitý prepis čínskych mien a názvov podľa spôsobu *pinyin*. Mená a názvy budú skloňované v súlade so slovenskou gramatikou.

hodného víťazstva v prípade šachu oproti súboju na viacerých frontoch postavenom na obkolesovaní, prevažovaní a získavaním relatívnej výhody v prípade *weiqi*. Pre pochopenie ďalších kapitol knihy je tiež významný tradičný čínsky spôsob externého zabezpečenia ríše, ktorý Kissinger predstavuje pomocou zložitých nevojenských prostriedkov ako podplácanie, rozdávanie titulov, projekcia kultúrnej soft power, využívanie konfliktov medzi „barbarmi“ navzájom, tak aby neboli schopní koordinovaného útoku na Čínu.

Podrobný rozbor tejto kapitoly je vhodnou príležitosťou ako poukázať na niektoré nedostatky, ktoré kniha *On China* v sebe nesie. Práca s konceptom strategického myslenia na spôsob hry *weiqi* demonštruje spôsob, akým si Kissinger na niektorých miestach nepatrične zjednodušuje skutočnosť. Kým táto hra skutočne je čínska tradičná hra a je možné, že vzorce jej myslenia sú súčasťou myslenia čínskych štátnych predstaviteľov, prakticky to isté sa dá povedať aj o verzii čínskeho šachu (*xiangqi*), ktorý stojí s minimálnymi obmenami na rovnakých základoch, aké Kissinger nachádza u západného šachu a v Číne bol prítomný po približne rovnakú dobu ako hra *weiqi* a teší sa minimálne rovnakej popularite. Elegantné vysvetlenie viacerých situácií z modernej doby tak do určitej miery stráca svoju brilantnosť tým, že Kissinger nevysvetľuje, prečo práve *weiqi* má reprezentovať spôsob čínskeho strategického myslenia a nie čínska verzia šachu. Navyše, na viacerých miestach v texte sa potom zdá, že Kissinger používa koncept *weiqi* ako synonymum pre klasickú mocenskú politiku, keď napríklad Čína podľa neho hrala *weiqi* v prípade himalájskeho konfliktu v roku 1962 s Indiou, podobne ako hrala *weiqi* v Taiwanských krízach. Tým sa opäť vnučuje otázka, do akej miery je aplikácia myslenia *weiqi* skutočne odlišná od tej potenciálne inšpirovanej šachom a čo to potom má znamenať v praktickej politike.

Značné zjednodušenie, a do určitej miery nekonzistentné vysvetlenie, prezentuje Kissinger pri veľmi stručnom prezentovaní vývoja centralizovanej čínskej ríše. Kissinger na jednej strane cituje známy začiatok klasickeho románu *Pribehy troch ríš* o striedaní obdobia centralizácie a fragmentácie, na druhej strane však píše, že od roku 221 p. n. l. prakticky prevládla idea centralizovanej ríše, aj napriek tomu, že niekedy obdobie decentralizácie trvalo aj „niekoľko storočí“. Je možné takto jednoducho vyhlásiť dedičstvo centralizovanej ríše za prevládajúce a *niekoľko storočí* decentralizácie za prechodné? Letmý pohľad na časovú osu znázorňujúcu čínske historické obdobia a dynastie musí veliť k opatrnosti – nachádza sa v ňom príliš veľa paralelných dynastií, rozdrobených období a úspešných externých vpádov na to, aby bolo možné veriť tomu, že to bolo také jednoduché, ako hovorí Kissinger. Pre znázornenie komplexnosti východoázijskeho medzinárodného systému môže veľmi dobre poslúžiť kniha od Wontacka Honga (2010) *East Asian History: A Tripolar Approach*.

Ďalšia rozporuplnosť tejto časti je aj prezentácia tradičného čínskeho vnímania sveta podľa konceptu *tianxia*, kde Kissinger vysvetľuje, že jeho doslovná aplikácia vlastne znamená, že čínsky cisár predstavuje vrchol svetovej civilizácie, a teda formálne neexistuje žiadne „zahraničie“. Na druhej strane sa dočítame, že čínske teritoriálne ambície končili na mori a Čína nemala žiadny záujem expandovať. Mohla by sa vynoriť otázka – ak sú prezentované dve protichodné vnímania sveta bez toho, aby boli jasne zasadené do kontextu, má potom ich aplikácia na rozličné situácie nejakú výpovednú hodnotu? Na tomto mieste by sa opäť dalo konštatovať, že Kissinger prílišne zjednodušuje a odkázať sa dá na literatúru, ktorá sa venuje téme čínskeho tradičného hierarchického vnímania sveta (viď napr. Zheng 2010).

Dve kapitoly, ktoré Kissinger venoval udalostiam do roku 1949, začínajú popisom

prvých kontaktov európskych veľvyslancov k čínskemu cisárskemu dvoru, pokračujú cez postupné presadenie európskej moci počas Ópiových vojen a vnútenie tzv. nerovných zmlúv a končia obdobím nacionalistickej republiky. Je zbytočné rozvádzať to, že vyčerpávajúci opis týchto udalostí by si vyžiadal podstatne viac priestoru ako ten, ktorý mu venuje autor knihy. Napriek tomu sa autor možno trochu prekvapujúco zameril v danom období na vývoj v 19. storočí a vývoj od začiatku 20. storočia až po koniec čínskej občianskej vojny prechádza iba na niekoľkých stranách. Prakticky vôbec sa napríklad nevenuje otázkam japonskej okupácie a čínskej občianskej vojny, čo je trochu zarážajúce, nakoľko otázka Taiwanu je následne jedným z rozhodujúcich elementov čínsko-amerických vzťahoch a podobne otázka druhej čínsko-japonskej vojny zohráva dôležitú úlohu pri kultúrnom vysvetlení čínskej zahraničnej politiky, ktorú sa Kissinger v knihe snaží prezentovať.

V súlade so štruktúrou knihy sa presuňme skokom do doby Maovej zahraničnej politiky, čím sa pomaly dostávame k obdobiu, ku ktorému má Kissinger povedať naozaj veľa. Kissinger sa v priebehu viacerých kapitol venuje najmä čínskemu angažmá v Kórejskej vojne, dvom Taiwanským krízam, vojenskému konfliktu s Indiou v roku 1962 a postupnému rastu napätia so Sovietskym zväzom. Čínsku asertívnu politiku vysvetľuje tradičnou taktikou tzv. *prázdného mesta*, kedy sa veliteľ mesta s minimálnou obranou pred prichádzajúcou presilou správa, ako by mu nehrozilo žiadne nebezpečenstvo, čím dosiahne odchod protivníckej armády. Kissinger ukazuje, že Maov prezentovaný postoj o čínskej nedotknuteľnosti voči akémukoľvek rozsahu škôd bol v skutočnosti aplikácia tejto tradičnej taktiky a Maove zahranično-politické kroky sú následne opisované ako premyslené ťahy, ktoré vždy priniesli svoj žiadaný úžitok, aj keď často až z dlhodobého hľadiska.

Samotná tretia tematická časť, a do veľkej miery aj štvrtá, značne čerpajú z prepisov a dojmov autora z jeho rozhovorov s vrcholnými čínskymi predstaviteľmi. Jedná sa samozrejme o nosnú časť knihy, ktorá na mnohých miestach odkrýva detaily dôležitých politických rozhodnutí a ako taká predstavuje jedinečné primárne informácie o konkrétnych zlomových udalostiach. Kissingerové vnímanie nám na týchto miestach môže byť sympatické, alebo nie, jedná sa však v princípe o reálny opis konania jednotlivých aktérov, s ktorým sa dá polemizovať nie na základe pravdivosti, ale normatívnosti. Práve v týchto miestach sa stáva najviditeľnejším osobné presvedčenie autora, ktoré môžu byť mnohými považované za prílišne nekritické vo vzťahu k Číne. Autor nijako neskrýva svoj obdiv k čínskemu ľudu, ktorý sa miestami stáva mierne patetickým, napríklad keď ho obdivuje za svoju húževnatosť, s ktorou sa dokázal vysporiadať so všetkými katastrofami moderných dejín. Autor sa v prevažujúcej miere vyjadruje pozitívne aj o všetkých vrcholných lídroch s ktorými mal do činenie a z jeho rozprávania sa dá vyčítať uspokojenie nad ich „realistickým“ uvažovaním v rámci medzinárodných vzťahov. V priebehu celej knihy sa dá nájsť iba niekoľko situácií, kedy Kissinger naznačil kritický postoj, jeho prístup je však v prevažujúcej miere odlišný a pri každej diskutovanej udalosti diskutuje skôr dôvody, pre ktoré čínski lídri konali tak ako konali a neposudzuje racionalitu týchto krokov, respektíve ich kroky považuje implicitne za racionálne. Týmto spôsobom sa vyjadruje okrem všetkých vojenských konfliktov, v ktorých podľa neho Čína vždy dosiahla svoj cieľ, aj o niektorých problematických vnútropolitických udalostiach. Kultúrna revolúcia tak podľa neho mohla pripraviť cestu pre nasledujúce Dengove reformy a udalosti z roku 1989 na námestí Tiananmen boli nešťastnou zhodou okolností a najdôležitejším bolo pokračovanie reformného procesu zahájeného

Dengom. Kissinger je naozaj neodškriepiteľným zástancom klasického realistického uvažovania, keď sa na viacerých miestach zdá, že verejnú mienku vníma ako nevhodne limitujúci faktor diplomata, ktorý vie sám čo je potrebné a snaží sa o dosiahnutie konečného dobra. Táto Kissingerova pozícia rozhodne nie je prekvapujúca a nová, avšak počas diskusií o udalostiach, ktoré stáli životy mnohých ľudí je trochu zarážajúca. Toto je najlepšie viditeľné počas jeho opisu jednaní s Dengom a Jiangom tesne po udalostiach zo 4.6.1989, kedy sa Kissinger a aj prezident Bush pri svojej komunikácii *de facto* ospravedľujú čínskym predstaviteľom za to, že musia verejne zaujať kritické stanovisko, ktoré je dôsledkom tlaku verejnej mienky. Počas jednaní s Maom sa zase čitateľ môže zamyslieť nad tým, o čo „lepšia“ bola zahraničná politika demokratických Spojených štátov od komunistickej Číny, keď podľa Kissingerovho opisu sa zdá, že si štátnici rozumeli výborne a sledovali miestami zhodné zahranično-politické direktívy, ktoré sa zhodne snažili presadiť vo svojom vnútropolitickom prostredí.

Ako sa Kissinger dostáva k súčasnosti, vracia sa k analýze všeobecnej situácie a opúšťa opisy zákulisných jednaní s čínskymi predstaviteľmi. Obmedzený priestor však znamená, že sa zďaleka nedostane na všetko. 90. roky sú diskutované z pohľadu vzťahov USA-Čína najmä na pozadí dedičstva roku 1989 a ďalších udalostí, ktoré priniesli tretia Taiwanská kríza, bombardovanie čínskeho veľvyslanectva v Belehrade a zostrelenie americkej špionážnej stíhačky nad ostrovom Hainan. V novom miléniu je zase prevažujúcou témou čínske vnímanie zahraničnej politiky a autor diskutuje rast nacionalizmu, ktorý vníma ako potenciálny problém pre zahraničnú politiku. Opäť by sa dalo povedať, že Kissinger vynecháva problematiku zahraničných vzťahov Číny, napríklad sa iba veľmi heslovite vyjadruje o podhodnotenej čínskej mene a problematických ekonomic-

kých vzťahoch, nediskutuje rolu vlády pri podpore nacionalizmu ako vlastného legitímizujúceho prvku, úplne vynecháva regionálne vzťahy a teritoriálne konflikty vo Východočínskom a Juhočínskom mori, problematiku ľudských práv, vnútorné čínske problémy a podobne.

Je samozrejme pochopiteľné, že autor bol nútený vybrať z množstva tém, ktorým sa bude venovať, tlačí sa však na myseľ otázka, či jeho obraz, ktorý prezentuje, nie je príliš nachýlený k optimistickému vnímaniu situácie. Je možné, že Kissinger sa pod vplyvom svojho postavenia, ktoré v Číne má, zdráha kritizovať a prezentovať negatívne scenáre? Prípadne, je možné, že súkromné záujmy, plynúce zo záujmov jeho konzultatívnej spoločnosti *Kissinger Associates*, mu zneumožňujú otvárať niektoré témy? Odpoveď na tieto otázky si bude musieť urobiť každý čitateľ. Pravdou je, že v epilógu Kissinger niektoré problematiku momenty naznačuje a na pozadí porovnania rastu Nemecka pred prvou svetovou vojnou diskutuje možnosti čínskeho rastu. Po stručnej prezentácii témy však autor nepokračuje v jej ďalšej analýze, ale miesto toho zakončuje knihu volaním po vytvorení „Pacifického spoločenstva“, ktoré by zabezpečilo jednotný rámec mierového riešenia problémov a koordinovania politik v priestore Tichého oceánu.

Na záver je možno prijať názor, že kniha neponúka vyčerpávajúcu prácu „o Číne“, tak ako by sa mohlo zdať z jej názvu. Kniha nemá atribúty striktno vedeckej „neutrality“, ale v prvom rade predkladá opis historických udalostí, ktorých svedkom bol jeden z najvýznamnejších amerických diplomatov 20. storočia a v druhom rade potom prezentuje jeho vnímanie historického kontextu a dopadov sledovaných udalostí na súčasný a budúci vývoj vzťahov Číny so zahraničím. Selektívny výber diskutovaných udalostí však nie je úplne bezproblémový a navyše autor na niektorých miestach volí problematický spôsob prezentovania niektorých historických

skutočností. Pre čitateľa, ktorý sa v čínskych reáliách príliš nevyzná, môže tento postup znamenať vytvorenie skresleného vnímania, prípadne predčasného optimizmu o „pochopeň“ čínskeho strategického myslenia. Čerstvým nadšencom pre Čínu je v tomto prípade možné odporučiť štúdium textov venujúcim sa modernej histórii Číny s o niečo viac komplexným spôsobom (viď napr. Fenby 2008, Fewsmith 2008 a ďalšie). Pre čitateľov s určitými vedomosťami o čínskych reáliách naopak kniha ponúka neoceniteľný zdroj materiálu v surovej podobe, a okrem toho ambiciózny projekt vysvetlenia motivácie čínskej zahraničnej politiky, ktorý sám o sebe pôsobí veľmi stimulujúco na zaujatie vlastného stanoviska. Z týchto dôvodov je táto kniha veľmi cenným a odporúčaným materiálom.

Použité zdroje:

- Hong, Wontack. 2010. East Asian History: A Tri-polar Approach. Seoul: Kudara International.
- Fenby, Jonathan. 2008. Modern China: The Fall and Rise of a Great Power, 1850 to the Present. New York: Harper Collins Publishers.
- Fewsmith, Joseph. 2008. China Since Tiananmen. From Deng Xiaoping to Hu Jintao. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zheng, Yongnian, ed. 2010. China and International Relations: The Chinese View and the Contribution of Wang Gungwu. New York: Routledge.

Richard Turcsányi

Fakulta sociálnych štúdií Masarykovy univerzity